

Олійник Анатолій Юхимович,
*к.ю.н., проф., професор кафедри
приватного та публічного права*
Шморгун Олександр Семенович,
*к.ю.н., зав. каф. приватного та публічного права
факультету підприємництва та права,
Київський національний університет
технологій та дизайну, м. Київ, Україна*

УДК 342.7

КОНСТИТУЦІЙНІ КУЛЬТУРНІ ПРАВА І СВОБОДИ ОСОБИ У СФЕРІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Вступ. Проблема дослідження основних прав і свобод людини і громадянина, їх поняття, види, зміст, утвердження і забезпечення реалізації постійно знаходиться у полі зору науковців. Видами основних прав і свобод є культурні права і свободи. Характеристика поняття та змісту названих прав і свобод в системі основних прав і свобод людини і громадянина має важливе теоретичне і практичне значення для науки конституційного права. Проблема висвітлюється різними авторами. Серед них праці: В.О. Боняк, С.В. Бобровник, О.Г. Данільян, М.І. Кагадія, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, О.В. Негодченка, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілка, П.М. Рабиновича, О.В. Совгирі, В.Л. Федоренка, Н.Г. Шукліної та ін. Основні культурні права і свободи досліджувалися в Україні разом і окремо. Самостійно культурні конституційні права і свободи у сфері новітніх технологій в Україні ще не досліджувалися. Метою дослідження є аналіз закріплених в Конституції України культурних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій. Відповідно до мети задачами даного дослідження є: а) характеристика праць авторів щодо культурних конституційних прав і свобод особи; б) формулювання поняття та видів конституційних культурних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій; в) реалізація окремих конституційних культурних прав і свобод у сфері новітніх технологій; г) пропозиція висновків і рекомендацій.

Основний матеріал. Конституційні культурні права і свободи особи в умовах новітніх технологій забезпечуються державою і суспільством. Дослідження даної проблеми передбачає вивчення авторських праць щодо поняття конституційних прав і свобод, розуміння новітніх технологій у сфері культури та забезпечення реалізації культурних прав людини і громадянина. Аналіз праць різних авторів підтверджує той факт, що не існує єдності поняття і змісту конституційних культурних прав. Так, В.О. Боняк визначає конституційне право людини і громадянина на освіту як передбачену Конституцією, нормами міжнародного та національного права міру можливої поведінки суб'єкта правовідносин, реалізація, охорона, захист якої гарантовані державою через діючу систему органів

державної влади та місцевого самоврядування, мережу навчальних закладів державної й інших форм власності, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств і спрямована на здобуття теоретичних знань, практичних навичок, виховання особистості, залучення людини до національної й світової культурної спадщини з метою гармонійного та прогресивного розвитку як кожної особистості окремо, так і суспільства в цілому [1, с. 48–49].

Отже, В.О. Боняк називає такі характерні ознаки конституційного права на освіту як одного з культурних прав: а) міра можливої поведінки; б) на здобуття теоретичних знань, практичних навичок, виховання особистості, залучення людини до національної й світової культурної спадщини; в) метою є гармонійний та прогресивний розвиток як кожної особистості окремо, так і суспільства в цілому.

С.В. Бобровник визначає культурні права як можливості збереження і розвитку національної самобутності людини, її духовного збагачення. Серед культурних прав і свобод вона виділяє: 1) права на: а) освіту; б) результати інтелектуальної діяльності; в) інформацію; 2) свободи: а) літературної, художньої, наукової і технічної творчості; б) думки і слова; в) світогляду та віросповідання. На її думку, саме вказані групи прав і свобод безпосередньо впливають на рівень духовного розвитку та забезпечують необхідні умови щодо створення і використання духовних надбань людства [2, с. 98].

Отже, С.В. Бобровник серед ознак культурних прав називає: а) можливості людини і громадянина; б) які спрямовані на збереження і розвиток національної самобутності людини, її духовного збагачення. Крім традиційних культурних прав і свобод С.В. Бобровник в їх систему включає і права та свободи які можуть розглядатися ширше ніж культурні (наприклад, право на інформацію, право на результати інтелектуальної діяльності, свобода думки і слова, свобода світогляду і віросповідання тощо).

А.М. Колодій та В.В. Копейчиков вважають, що конституційне право на освіту (ст. 53) та право на свободу творчої діяльності (ст. 54) відносяться до основних соціально-культурних прав, якими наділено громадян України. Право на освіту дістає вияв у конституційному закріпленні обов'язковості повної загальної освіти, існування розгалуженої мережі закладів освіти різного рівня, що функціонують на державних і комунальних засадах. Право на свободу творчої діяльності є необхідною умовою розвитку культури суспільства у її широкому розумінні і охоплює різноманітні галузі культури від мистецтва і літератури до творчої діяльності у сфері науки і техніки [3, с. 54–55].

О.В. Негодченко виділяє серед основних прав культурні (духовні) права та свободи і визначає їх як міру духовності, яку гарантує особі держава з урахуванням умов життя і діяльності громадян, суспільства і держави, наголошуючи на тому, що це суб'єктивні права особи в

культурній (духовній, ідеологічній) сфері. Він підкреслює, що ця група прав з різних обставин найменш систематизована і включає: а) право на освіту (ст. 53); б) свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54); в) право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; г) право на інформацію (ст. 34); р) право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35) [4, с. 67–68].

А.Ю. Олійник і М.І. Кагадій визначають культурні права як можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства. Серед культурних конституційних прав вони виділяють право на освіту (ст. 53) та свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захисту інтелектуальної власності, авторських, моральних і матеріальних інтересів громадян, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54) [5, с. 138–139].

В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко визначають культурні (духовні) права і свободи людини і громадянина як встановлену Конституцією та законами України міру можливої поведінки або діяльності особи щодо задоволення своїх законних потреб у сфері освіти, літературної, художньої, наукової та технічної діяльності. Вони відносять до конституційних культурних прав право на освіту (ст. 53), свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54). Право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 54) В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко відносять до змішаних, культурно-економічних прав і свобод людини і громадянина [6, с. 233–234].

П.М. Рабинович та М.І. Хавронюк визначають культурні (гуманітарні) права як можливості збереження та розвитку етнічно-національної самобутності, доступу до знань та інших духовних здобутків людства, до їх засвоєння, використання та участі у подальшому прим Хавронюк досліджують право на освіту, право на користування надбаннями культури і мистецтва, наукову, технічну і художню творчість, авторські права [7, с. 10–11, 233–246].

О.Ф. Скакун визначає культурні (гуманітарні) права і свободи як можливості (свободи) збереження і розвитку національної самобутності людини, доступу до духовних досягнень людства, їх засвоєння, використання та участі у подальшому їх розвитку. До них належать права: на освіту; вільний вибір мови спілкування, виховання, навчання, творчості; доступ до культурних цінностей; користування установами культури; використання вітчизняних і світових досягнень культури і мистецтва; вільну наукову, технічну і художню творчість; охорону інтелектуальної власності; інформацію про культурне життя [8, с. 72–73].

Отже, О.Ф. Скакун серед ознак культурних (гуманітарних) прав і свобод називає: а) можливості (свободи) збереження і розвитку національної самобутності людини; б) доступу до духовних досягнень людства; в) їх засвоєння, використання; г) участь у подальшому їх розвитку.

О.В. Совгіря та Н.Г. Шукліна визначають культурні основні права і свободи як можливості особи на освіту, на літературну, художню, наукову і технічну творчість, на захист інтелектуальної власності і авторських прав, на академічну свободу тощо. Названу групу прав вони відносять до можливостей другої хвилі, які отримують конституційне закріплення на початку ХХ ст. Академічну свободу вони розуміють як свободу викладання і розглядають її як прояв і продовження права на поширення інформації, свободу думки і слова. Автори підкреслюють той факт, що свобода викладання повинна мати свої межі з метою заборони поширення ідей, що пропагують насильство, зневагу або ненависть до інших людей або народів [9, с. 179–180].

В сучасній Україні створюються нові реалії щодо розвитку національної культури. Після закріплення в Конституції України культурних прав і свобод, були прийняті нові освітянські закони, що свідчить про постійну турботу держави і суспільства для створення усіх необхідних умов щодо підвищення рівня національної освіти. Стратегія співробітництва нашої держави з Європейським Союзом передбачає поступову інтеграцію національної системи вищої освіти в європейський освітній простір, завдяки чому можна досягти вагомих успіхів і в інших євроінтеграційних процесах. Інтеграція у сфері освіти і науки полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті. Щороку тисячі студентів, аспірантів, викладачів і науковців з України продовжують своє навчання та наукову діяльність за кордоном – це результат міждержавних угод про співпрацю в галузі освіти і науки. З багатьма країнами наша держава має угоди про визнання документів про освіту та вчені звання. Проте в освітній сфері існує багато проблем, пов'язаних, перш за все, з недостатнім фінансуванням цієї галузі. У зв'язку з цим матеріальна база закладів освіти не відповідає сучасним вимогам, школи і ВНЗ не забезпечені у достатній мірі підручниками та технічними засобами навчання, через низьку заробітну плату падає престиж педагогічної діяльності і постає проблема учительських кадрів [10].

Необхідність підвищення престижу наукової і науково-педагогічної діяльності з метою забезпечення реалізації конституційних культурних прав особи в умовах новітніх технологій потребує: а) підвищення фінансування галузі; б) пошук нових ідей і технологій навчання та творчої діяльності; в) дотримання прав особистості в умовах інформаційного суспільства; г) забезпечення реалізації особою її прав і свобод з боку держави і суспільства.

Проаналізовані праці щодо конституційних культурних прав і свобод особи дають можливість сформулювати ознаки та їх поняття, застосувати різні критерії для класифікації на види названих прав і свобод особи у сфері новітніх технологій. До таких ознак, на нашу думку, можна віднести: 1) закріплення їх нормами Конституції і законів України відповідно до міжнародних стандартів; 2) отримання можливого доступу людини і

громадянина до духовних цінностей свого народу та всього людства;
3) забезпечення реалізації конституційних культурних прав і свобод особи в умовах новітніх технологій.

До міжнародних стандартів, що регулюють реалізацію конституційних культурних прав і свобод особи в умовах новітніх технологій слід віднести універсальні і регіональні договори у сфері прав людини. До універсальних договорів відноситься: а) Декларація прав людини 1948 р.; б) Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. та деякі інші. Серед регіональних договорів можна назвати: а) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; б) Європейська культурна конвенція 1954 р. тощо.

У Конституції України основні культурні права представлені правом на освіту (ст. 53), а свободи гарантують літературну, художню, наукову і технічну творчість, захист інтелектуальної власності, авторських, моральних і матеріальних інтересів громадян, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54). Деталізуючи конституційні принципи були прийняті окремі закони: а) «Про мови від Українській РСР» від 28.10.1989 р. (втратив чинність); б) «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. (поточна редакція від 08.11.2016 р.); в) «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. (втратив чинність 06.09.2014 р.) та «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., що діє в редакції від 28.09.2017 р.; г) «Про освіту» від 21.05.1991 р. (втратив чинність 28.09.2017 р.) та «Про освіту» від 05.09.2017 р., що діє в редакції від 05.09.2017 р.; ґ) «Основи законодавства України про культуру» від 14.02.1992 р. (втратив чинність від 12.01.2011 р.) та нині діючий закон «Про культуру» від 14.12.2010 р. (діє в редакції від 13.10.2017 р.) і ряд інших законів.

Ознакою конституційних культурних прав і свобод особи є отримання можливого доступу людини і громадянина до духовних цінностей свого народу та всього людства.

Держава і суспільство забезпечують реалізацію конституційних культурних прав і свобод особи в умовах новітніх технологій. В цьому аспекті розрізняють поняття «охорона», «захист», «гарантування», «забезпечення». Як підкреслює О.Г. Данильян поняття «охорона» є більш ширшим за поняття «захист»: охороняється те, на основі чого здійснюється захист. Захист – це разова ситуація, викликана порушенням прав, що й вимагає активної протидії посяганню. До того ж охорона являє собою перманентно постійно триваючий потенційний захист, тобто це процес [11, с. 88]. Термін «забезпечення прав людини» зустрічається в юридичній літературі досить часто. Він розглядається у двох значеннях: по-перше, як діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян щодо здійснення своїх функцій, компетенцій, обов'язків із метою створення оптимальних умов для неухильного виконання правових приписів та правомірної реалізації прав і свобод; по-друге, як підсумок цієї

діяльності, що виражається у фактичній реалізації правових приписів, прав і свобод громадян. Однак, на наш погляд, «забезпечення» можна аналізувати лише як процес або механізм, оскільки для результату є певне відповідне слово – «забезпеченість» [11, с. 89].

Таким чином, конституційні культурні права особи у сфері новітніх технологій – це закріплені Конституцією і законами України, відповідно до міжнародних стандартів, можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства та пошук нових ідей і технологій освітньої та творчої діяльності, що забезпечені державою і суспільством.

Існують різні думки авторів щодо критеріїв класифікації конституційних культурних прав і свобод на види. Найбільш часто групування названих конституційних прав здійснюється за їх змістом. Враховуючи проаналізовані праці авторів можемо виділити конституційні культурні: 1) права: а) право кожного на освіту; б) право кожного на захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів авторів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності; в) право доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства; 2) свободи: а) академічні; б) літературної, художньої, наукової і технічної творчості; в) навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Конституція України проголошує право кожного на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства (ст. 53).

Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Культурна

спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами (ст. 54).

Реалізація окремих конституційних культурних прав і свобод у сфері новітніх технологій передбачає удосконалення управління галуззю культури. Формування, розвиток і виконання потенціалу культури спрямовані на задоволення духовних і культурних потреб народу, на вивчення міри їх задоволення і на формування нових потреб в продуктах культури та послугах урахуванням змін попиту і смаків споживачів. Це й складає ту основу, на якій повинна формуватися система управління галуззю культури та мистецтв, а також стратегія галузі. Вона, зокрема, повинна відбивати: 1) напрямки здійснення державної політики з урахуванням реальних економічних умов, які склалися в державі, та тенденцій до їх покращення; 2) створення оптимальних умов для досягнення мети, вивчення духовних і культурних потреб споживачів, що склалися, їх структури і подальшого розвитку; 3) напрямки розвитку, реструктурування і модернізації мережі закладів культури з урахуванням їх регіональних особливостей і рівні їх забезпечення; 4) формування нових творчих і виробничо-творчих структур, які органічно впливають в ринкові структури, а також інфраструктури ринку духовного, інтелектуального продукту; 5) забезпечення довгострокового інвестування галузі для зміцнення, оновлення і розвитку матеріально-технічної бази закладів культури і мистецтв, індустріалізація дозвільної діяльності на рівні сучасних технічних досягнень; 6) підготовку, перепідготовку кадрів для галузі, підвищення кваліфікації спеціалістів відповідно до вимог, які постають в сучасних умовах; 7) створення законодавчо-нормативної бази, яка б забезпечувала чітку правову основу і сприятливі умови для функціонування закладів культури та мистецтва [12].

Висновки.

Ознаками конституційних культурних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій є: 1) закріплення їх нормами Конституції і законів України відповідно до міжнародних стандартів; 2) отримання можливого доступу людини і громадянина до духовних цінностей свого народу та всього людства; 3) забезпечення реалізації конституційних культурних прав і свобод особи в умовах новітніх технологій.

Конституційні культурні права і свободи особи у сфері новітніх технологій – це закріплені Конституцією і законами України, відповідно до міжнародних стандартів, можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства, пошук нових ідей освітньої та творчої діяльності, що забезпечені державою і суспільством.

Види конституційних культурних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій: 1) права кожного: а) на освіту; б) на захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів авторів, що

виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності; в) доступу до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства; 2) свободи: а) академічні; б) літературної, художньої, наукової і технічної творчості; в) навчання рідною мовою; г) вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Запропоновані рекомендації сприятимуть удосконаленню реалізації конституційних культурних прав і свобод особи у сфері новітніх технологій.

Список використаних джерел:

1. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні: монограф. / В. О. Боняк. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2007. – 157 с.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
3. Основи конституційного права України / за ред. академіка АПрН України, професора В. В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997. – 208 с.
4. Негодченко О. В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: монографія / О. В. Негодченко. – Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. – 448 с.
5. Олійник А. Ю. Курс лекцій з конституційного права України: навч. посібник / А. Ю. Олійник, М. І. Кагадій. – К.; Дніпро: Ліра ЛТД, 2016. – 384 с.
6. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: Підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко; за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка; передмова проф. В. В. Коваленка. – 3-вид., перероб. і доопр. – К.: КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. – 532 с.
7. Рабинович П. М. Права людини і громадянина: навчальний посібник / П. М. Рабинович, М. І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник / О. Ф. Скакун. – 3-те видання. – К.: Алерта, 2012. – 524 с.
9. Совгіря О. В. Конституційне право України: навч. посібник / О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.
10. Специфіка розвитку української культури в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/2266126/page:13>.
11. Данильян О. Г. Теоретико-методологічні проблеми захисту прав людини в сучасному суспільстві / О. Г. Данильян // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 3 (17). – С. 84–90.
12. Теоретичні основи інноваційних процесів в галузі культури і мистецтв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/10387>.